

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSUE No-(CCCXVIII) 318 (B)

ISSN-2278-9308

September-2021

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

Thoughts and Works of Dr. Babasaheb Ambedkar

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande
Director

Editor

Dr. Pramod S. Meshram
I/c Principal,

This Journal is indexed in:

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्री उद्धार विषयक कार्य

डॉ. सुरेश विठ्ठलराव पाथरकर

इतिहास विभाग प्रमुख शेट जे .नौ. पालीवाला आर्ट्स कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज पाली. तालुका सुधागड, जिल्हा
रायगड.

पिन.४१०२०५, मो.न.9423382442 Email id: svpatharkar@jnpaliwala.in

प्रस्तावना

प्राचीन काळापासून ते आधुनिक काळापर्यंत भारतीय स्त्रीने समाज जीवनात अनेक चढ-उतार पाहिले आहेत. सर्वे वर्गातील स्त्रियांना शूद्रातिशूद्र ठरवून त्यांना अनेक अधिकारापासून वंचित केले गेले. परिणामी स्त्रियांची स्थिती अतिशय शोचनीय झाली. आपण पुराणकाळापासून वेदकाळा पर्यंत जिथे स्त्रिया अध्यापनाचे कार्य करताना दिसतात. तेथे वेद उत्तर काळात मात्र स्त्रियांना समाजातील दर्जा खालावलेला दिसून येतो. हळूहळू तिच्या शैक्षणिक धार्मिक सामाजिक आर्थिक आणि सांस्कृतिक अधिकारांचा संकोच केला गेला. परिणामी हजारो वर्षांची गुलामगिरी तिच्या वाट्याला आली. वेदोत्तर काळातील स्मृति कायद्याने बंधने अधिकच घट्ट केली. असे अध्ययन मंथन यांना अतिशय दुर्बल व परावलंबी बनवले. त्याचप्रमाणे पुरुषसत्ताक कुटुंब पद्धतीत वर्चस्व वाढवून स्त्रियांना आर्थिक अधिकार नाकारण्याचे अतिशय विकृत प्रथा अस्तित्वात आल्या. पुढे मुस्लिम शासक असोत की ब्रिटिशांचे शासन असो स्त्रियांच्या स्थितीत फारशी सुधारणा झालेली दिसत नाही. मध्ययुगीन कालखंडात स्त्रियांची स्थिती अत्यंत दयनीय दिसून येते त्यांच्या वागण्या बोलण्यात त्या काळाचा प्रभाव दिसून येतो. मुस्लिमांची सत्ता असल्यामुळे स्त्रियांमध्ये कठोर परिश्रम आणि पडदा पद्धत अस्तित्वात असलेले आपल्याला दिसून येते. एकविसाव्या शतकापर्यंत भारतीय स्त्री सामाजिक धार्मिक साखळदंड मध्ये जखडून ठेवली होती. अनिष्ट चालीरीती रूढी व परंपरा यामध्ये भारतीय स्त्रिया आणि शूद्र यांच्या स्थिती समान झालेली आपल्याला दिसून येते. हिंदू धर्मात सतीप्रथा व बालविवाह यांचे धैमान माजले होते. उच्च जातींमध्ये विधवांची मुंडन करण्यात येत असे देवदासी प्रति मुळे बहुजन महिला वेश्या व्यवसाय कडे वळत किंवा तीर्थक्षेत्री जाऊन रहात. अशा प्रकारची स्त्रियांची स्थिती प्रत्येक समाजात आपल्याला दिसून येते त्यांच्यामध्ये काही बदल व्हावेत सामाजिक सुधारणा व्हाव्यात यासाठी वेगवेगळ्या प्रकारच्या चळवळी करण्यात आलेल्या आपल्याला दिसून येते. भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार लोकशाहीर पुरस्कर्ते मानवी स्वातंत्र्याचे महान कैवारी व सामाजिक चळवळीचे प्रणेते डॉक्टर भीमराव रामजी आंबेडकर यांचा आधुनिक काळातील म्हणून गौरव केला जातो. आधुनिक भारताच्या जडणघडणीत त्यांचा वाटा महत्त्वपूर्ण आहे देशातील प्रत्येक स्त्रियांची चळवळ तसेच समान मानवी प्रतिष्ठा मिळावी असा त्यांचा आग्रह केला होता भारत रत्न डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर दलित बंधू भगिनींचे उद्धारक व अस्मिता दर्शक होते. तिच्यामुळेच कोणतीही पिढी घडत असते हीच सर्वांची पोशिंदा असते यामुळे तुम्ही कोणाची गुलामगिरी स्विकारू नये अशी भूमिका स्त्री यांच्या विकासात तारक ठरणारी आहे. स्त्री पुरुष असा कोणताही भेदभाव आंबेडकरांनी केलेला नव्हता त्यातही फक्त दलित स्त्रियांच्या हितार्थ आंबेडकर कधीच नव्हते देशातील सर्व स्त्रिया या जात फितूर सत्तेच्या गुलाब बनलेले आहेत त्यांना माणूस म्हणून जगता यावे स्वतःचे जीवन जगताना स्वतःच्या विचाराने जगता यावे यासाठी देशातील सर्व स्त्रियांना समानता बहाल केलेली आहे. डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर म्हणाले होते की देशाची प्रगती किती झाली आहे हे बघायचे असेल तर प्रथम देशातील स्त्रियांची प्रगती किती झाली आहे हे बघावे लागेल. स्त्रियांच्या प्रगती वरून देशाच्या प्रगतीची माप करावे लागते पण आजही आपल्याकडे स्त्री यांचा संघर्ष कमी होताना दिसत नाही त्यांच्यावर होणारे अत्याचार वाढत आहेत ही परिस्थिती बदलायची असेल तर लोकशाहीचा जागर होणे महत्त्वाचा आहे अजय कांडर यांनी म्हटलं आहे.

काम करणार्या स्त्रियांना पुरुषांइतकेच मजुरी खाण कामगार स्त्रियांना प्रगती घेता वट्टपटीत्याची प्रथा त्याच्या पायबंद मजूर व कष्टकरी स्त्रियांसाठी रजा एक महिन्याची हक्काची रजा दुष्पट झाल्या नुकसान भरपाई नीस वर्षांची सेवा झाल्यावर निवृत्तिवेतनाची तरतुदी यागारख्या महत्त्वपूर्ण निर्णय बाबासाहेबांनी घेतलेल्या अथक परिश्रमातुळे शक्य झाले. कामगार गिन्या नोकरी करणाऱ्या स्त्रीला प्रगती रजा डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर की जगातील पहिली व्यक्ती आहे. भारता नंतरच अनेक वर्षांनी इतर देशातील महिलांना प्रगती रजा मंजूर झाल्या आहेत.

(डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्त्रियांच्या सुधारणे करिता केलेले कार्य.)

भारत देशात स्त्रियांचा आवाज नेहमी दडपला गेला होता आणि हिंदू कोड बिल बाबासाहेबांनी तयार केलेले स्त्रियांच्या सशक्तीकरणासाठी एक ठोस पाऊल होते. बाबासाहेबांनी 1947 मध्ये कायदे मंत्री असतात हिंदू कोड बिलाच्या प्रस्ताव लोकरागेत मांडला. त्यांनी हिंदू कोड बिलाच्या माध्यमातून स्त्रियांना कायद्याने हक्क दर्जा व प्रतिष्ठा प्राप्त करून देण्याचे स्वप्न पाहिले होते. हे बिल सात वेगवेगळ्या घटकांशी निगडित होते.

- १) स्त्री व पुरुष दोघांचाही मालमत्तेच्या हक्काबाबत
- २) वारसदार अधिकार
- ३) पोटगी
- ४) विवाह
- ५) घटस्फोट
- ६) दत्तकविधान
- ७) पालकत्व

हे सात विषय स्त्रियांच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाचे आहेत. परंतु स्वातंत्र्य व समता या तत्त्वांच्या पार्श्वभूमीवर हिंदू स्त्रियांना त्याचे न्याय्य हक्क देण्यास विरोध झाला. वास्तविक भारतातील सर्व स्त्रियांच्या उन्नतीसाठी व स्त्रियांना सामाजिक प्रतिष्ठान संपत्तीतील हक्क घटस्फोट इत्यादी बाबतीत स्वातंत्र्य हिंदू कोड बिल यामुळे मिळाले असले तरी ते संसदेत ना मंजूर झाल्याने स्त्रियांना अधिकार मिळत नाही म्हणून बाबासाहेबांनी मंत्री पदाचा त्याग केला. बाबासाहेबांनी कायदेमंत्री पदाचा राजीनामा देताना हिंदू कोड बिलाविषयी असे म्हटले होते की समाजातल्या वर्ग वर्गातली असमानता स्त्री पुरुष यांच्यातील असमानता तशीच अस्पर्शित राहू देऊन आर्थिक समस्यांशी निगडित कायदे संमत करित जाणे म्हणजेच आमच्या संविधानाची चेष्टा करणे आणि शेणाच्या ढिगार्यावर राजमहाल बांधल्यासारखे होय. स्वातंत्र्य समता बंधुत्व आणि न्याय या तत्वावर समाजरचना घडवण्यासाठी अहोरात्र मेहनत करून डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकरांनी भारताची राज्यघटना लिहिली. भारतातील संविधान आणि महिलांना अधिकार मिळवून दिले बाबासाहेबांनी निरंतर स्त्रियांच्या स्थितीत सुधारणा करण्याचा प्रयत्न केला.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी सामाजिक न्याय आणि समता यांसाठी व्यवस्थेच्या विरोधात जे विविध लढे दिले, त्या सर्व लढ्यांत स्त्रियांचा सक्रिय सहभाग राहिल यावर त्यांचा कटाक्ष असे. 'शिका, संघटित व्हा, संघर्ष करा' हा संदेश त्यांनी केवळ दलित पुरुषांना दिला नव्हता, तर पुरुषांबरोबर स्त्रियांनीही शिक्षण घ्यावे आणि स्व-उन्नतीबरोबर सामाजिक संघर्षात यावे, अशी त्यांची अपेक्षा होती आणि त्या दृष्टीने ते जिथे जातील तिथे पुरुषसत्ता आणि जातव्यवस्था मिळून निर्माण होणाऱ्या शोषणाचा मुद्दा त्यांनी हिंदू कोड बिलाच्या माध्यमातून देशाच्या राजकारणाच्या अग्रभागी आणला. प्रत्येक जातीच्या वेगळेपणाची तथाकथित ओळख असणारी जातीविशिष्ट कर्मकांड, रूढी, परंपरा स्त्रियांवर लादून त्यांच्यामार्फत जातव्यवस्था घट्ट केली जाते, हे लक्षात घेऊन त्यांनी विवाह, घटस्फोट, वारसा, मालमत्ता, दत्तक या संदर्भातील जातीनिहाय कायद्यांना ठाम नकार दिला होता. यासाठी स्वतः स्त्रियांनी शिकून जागृत झाले पाहिजे, अशी त्यांची धारणा होती. त्याच धारणेतून ते दलित स्त्रियांना सांगत असत, "आपल्या मुलांना तसेच मुलींनाही शिकवा. कथिल आणि चांदीचे दागिने घालणे सोडून द्या, मुलांची लवकर लग्ने करण्याची घाई करू नका, नवऱ्याची दासी म्हणून नाही तर त्याच्या बरोबरीने राहा." अशा छोट्या छोट्या गोष्टींमधून ते स्त्रियांचे प्रबोधन करित.